

DOI: 10.22620/sciworks.2015.05.017

**ВЛИЯНИЕ НА ПОЛИТИКИТЕ ВЪРХУ СЕКТОР ПЛОДОПРОИЗВОДСТВО –
РАВНОСМЕТКА И ПОУКИ ЗА СЛЕДВАЩИЯ ПРОГРАМЕН ПЕРИОД
IMPACT OF POLICIES ON THE FRUIT PRODUCTION SECTOR –
ACHIEVEMENTS AND LESSONS FOR THE NEXT PROGRAMMING PERIOD**

**Ваня Манолова*, Иван Пенев
Vanya Manolova*, Ivan Penov**

Аграрен университет – Пловдив
Agricultural University – Plovdiv

*E-mail: vanya_sm@abv.bg

Abstract

The strategic goal of the first programming period of application of the CAP and RDP (2007–2013) was creating competitive and efficient farms. The article summarizes the results of a study aimed at analysis and evaluation of policies and their effects. For the purpose of the study we: conducted a survey of randomly selected producers of four planning regions of Bulgaria; analysed the national policy and CAP in the sector of fruit growing; studied the factors leading to higher investment activity and access to finance. The article attempts to provide recommendations for the next programming period.

Key words: agrarian policy, funding, production of fruits and vegetables.

ВЪВЕДЕНИЕ

Благоприятните природно-климатични условия, традициите и постиженията в научната област отреждат важно значение на овощарството в българското земеделие. Позициите на сектора обаче след влизането на България в ЕС и приложението на ОСП вместо да се засилят, отслабват. Доказателство за това е продължаващото намаление на относителния дял на плодовете в брутната продукция на растениевъдството, като през 2013 г. той е 5,8% и е повече от два пъти по-малък, отколкото беше през 2007 г. Свива се и дялът на плодовете в общия износ на аграрни стоки и към 2013 г. той е 2,2%, същевременно вносът остава двойно по-голям – 4,6%. В резултат страната има отрицателно търговско салдо, което не отговаря на нейния потенциал. Причините за недоброто състояние на плодотърговията следва да се потърсят в политиките. Политиките и начинът на тяхното прилагане могат да имат както положително, така и отрицателно въздействие, което налага тяхното задълбочено изследване.

Статията обобщава резултати от проучване на производители на плодове, насочено към анализ и оценка на политиките и тяхното влияние в плодотърпението. За целта е:

- Проведено анкетно проучване с участници, подбрани на случаен принцип по метода на веригата (snowballing, chain sampling) от четири планови региона на РБългария;
- Разработена е методика на изследването;
- Анализирани са националната и ОСП в сектор „Плодове и зеленчуци“;
- Проучени са факторите, водещи до по-висока инвестиционна активност и достъп до финансиране, като са тествани различни хипотези;
- Предложен е профил на производителите и е проучено значението на дохода от различни видове стопанства за семейството;
- Направен е опит за равностойност и се дават препоръки за следващия програмен период.

МЕТОДИЧЕН ПОДХОД

В рамките на изследването бяха приложени разнообразни методи за анализ: анкетно проучване, статистически методи, сравнителен, експертен, клъстер анализ. Използвахме и данни от аграрната статистика, от оценки на ПРСР 2007–2013 и др.

За набавяне на допълнителна информация за оценка на политиките проведохме анкетно проучване с 50 производители на плодове от четири планови региона на България. По-голямата част от интервюираните (бр.) са от два основни овощарски района – Южен Централен и Югоизточен, а останалите са от Североизточен и Северен Централен район. В рамките на изследването чрез регресионен модел бяха проверени различни хипотези (Penov, Manolova, 2013).

Клъстерният анализ целеше да групира изследваните стопанства в групи със сходни признаци и да дискутира отношението към политиките и тяхната полезност и специфичната роля и проблеми на всяка от групите (Manolova, Penov, 2014).

РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Прилагани политики в сектор Овощарство и оценка на полезността. Предприсъединителните политики, прилагани чрез програма САПАРД, имаха задачата да подготвят плодотърпението за влизане в ЕС и прилагане на ОСП чрез изграждане на ефективни и конкурентоспособни овощарски стопанства. Отчетите показват, че по мярка 1.1. Инвестиции в земеделски стопанства в сектор „Плодове и зеленчуци“ са изплатени субсидии в размер на 39,9 млн. лв., което е 5% от общия финансов ресурс на програмата. Съответно по мярка 1.2. Подобряване на преработката и маркетинга субсидиите са 47,7 млн. лв. или 7%. Резултатите от изпълнението на програмата и анализа потвърждават, че мерките са допринесли за развитие на конкурентоспособността на малък брой едри бенефициенти,

преобладаващо от зърнопроизводството. Положително въздействие върху формираната се неблагоприятна структура на българското земеделие не беше постигнато, напротив, засилиха се позициите на нискоинтензивните сектори.

Националната политика би следвало да предотврати и коригира деформации в структурата на българското земеделие. Тя се провежда чрез програма „Растениевъдство“ на ДФ „Земеделие“ и чрез три регионални програми: „Алтернативно земеделие в Родопите“, „Развитие на земеделието в Северозападна България“ и „Развитие на земеделието в Странджа–Сакар“. Финансираните проекти в овощарството в периода 2002–2006 г. са 363 бр. и представляват 60% от общия брой финансирани проекти по програма „Растениевъдство“. Вложеният кредитен ресурс е 12 732 хил. лв. и е едва 11% от общия кредит по програмата. В периода 2007–2011 г. кредитният ресурс намалява трикратно и като абсолютна стойност се равнава на 4480 хил. лв. Още по-малки са ползите от регионалните програми за развитие на сектора, като и тук тенденцията е аналогична: след началото на Програмата за развитие на селските райони приносът им става все по-незначителен (Penov, Manolova, 2013).

След като предприєдинителната и националната политика не доведоха до желания тласък в развитието на овощарството, надеждите се насочиха към ОСП, чието прилагане започна чрез мерките на ПРСР (2007–2013 г.). Междинната оценка на програмата от 2010 г. показва, че неравномерното усвояване на средства, оцетяващо интензивните сектори, не е преодоляно. Докладът за годишното изпълнение на програмата от 2011 г. разкрива малко по-добри резултати: около 1/3 от младите фермери се занимават с градинарство и плодпроизводство, а делът на младите фермери, отглеждащи полски култури, е по-малък (Penov, Manolova, 2013). Може да се обобщи, че първата ПРСР (2007–2013 г.) не успя да реши проблема с дисбалансите, напротив, дори ги задълбочи.

Защо политиките не постигнаха желаните от плодпроизводителите и обществото ефекти? За да отговорим на този въпрос, проведохме собствено проучване и проверихме различни хипотези. Статистически беше потвърдено, че размерът на стопанството, информираността на производителите и нарастването на доходите от производството имат положително влияние върху броя на проектите. Не получиха статистическа доказаност хипотезите, че специализацията на стопанствата, образованието, опитът и намеренията за разширяване на производството влияят положително върху броя на проектите.

Смисълът на политиките е да решават конкретни проблеми на хората. Затова техният успех следва да се измерва и оценява не само чрез броя на реализираните проекти и абсолютния размер на усвоените средства, но и чрез усещанията на производителите за тяхната полезност и ефекти.

Проучването показва, че въпреки наличието на програми за подпомагане голяма част от анкетираните разчитат основно на собствени средства за развитие на стопанството (Penov, Manolova, 2015).

Има изградено трайно недоверие в преобладаващата част от производителите към държавните институции, чието задължение е да провеждат националната и европейската политика. Затова част от фермерите категорично отказват да се борят за привличане на външно финансиране. Тези констатации почиват на техен личен опит или на опита на близки до тях производители. Проектното финансиране обременява производителите с редица несвойствени дейности и им пречи да управляват качествено стопанствата си. Фермерите се сблъскват с формално изпълняване на служебните задължения от администрацията, която не вниква в спецификата на селскостопанската работа. Факт са корупцията, неспазването на правилата от страна на институциите, за което те не носят отговорност, за разлика от производителите, на които се търси отговорност дори и за неща, независещи от тях (Manolova, etc, 2013).

Сдружаването на производителите по хоризонтала за съвместна реализация на продукцията и за покупка на консумативи за стопанството и по вертикала за изграждане на преработвателни предприятия също са неизползван резерв за стабилизиране и развитие на сектора. В нашето изследване един производител преработва плодовете в собствен цех и още един има спечелен проект по мярка 123 „Добавяне стойност към земеделски продукти“. Преобладаващият брой на дребните и средните стопанства в сектора е сред причините малко от стопанствата от сектор „Плодове и зеленчуци“ да са реализирали успешни проекти по тази мярка.

Профил на плодотроизводителните стопанства и отношение към политиките. Клъстер анализът ни позволи да групираме производителите в три групи. Техните характеристики дават основание да бъдат наименувани съответно: първи клъстер – „*дребни овощарски стопанства с малък доход от земеделие*“ (10 бр.); втори клъстер – „*средни стопанства, специализирани в отглеждане на овощни култури с основен източник на доход от земеделие*“ (23 бр.); и трети клъстер – „*стопанства, неспециализирани в отглеждане на овощни култури*“ (16 бр.); (Manolova, Penov, 2014). От гледна точка на дохода за фермерското семейство установихме, че земеделието може да бъде единствен, основен или допълнителен източник на доход. Проучването доказва голямата роля на дребните и средните стопанства в плодотроизводството като източник на доход за семейството на фермера, като осигуряващи временна заетост в селските региони и в по-малка степен – на постоянна заетост. Възможно е преориентиране на част от производителите от по-големите стопанства, които към момента не са специализирани в отглеждане на овощни, към плодотроизводството.

В нашето проучване има случай, в който зърнопроизводител започва да отглежда овощни и очакванията ни са, че в бъдеще ще има повече такива случаи. Доколко това ще се случи, зависи от политиките и заложените в тях стимули по отношение на овощарството и начина на тяхното прилагане. Спецификата на отрасъла ограничава възможностите за окрупняване на производството в мащабите, характерни за по-слабо интензивните култури и

предполага запазване на важността на специализираните малки и средни овощарски стопанства и за в бъдеще.

Проучването не установи съществени разлики при оценка на политиките от различните клъстери. И при трите групи съществува недоверие към политиките и институциите. Най-лесен е достъпът до преките плащания, но поради малкия им размер ползите са незначителни, затова някои от най-малките се отказват от това подпомагане. Полезността на проектното финансиране се оценява сравнително високо и зависи от конкретната програма, но кандидатстването е по-трудно от това по директните плащания, защото изисква разработване и изпълнение на конкретен бизнес план. Производителите оценяват помощта на Службите за съвети и ползват техните услуги за подготовка на пакета от документи за кандидатстване по програмите. По-голямата прозрачност, спазването на правилата и възможността за кандидатстване по електронен път по проекти (първите стъпки в тази посока са направени) ще повиши доверието на фермерите към институциите и ще улесни работата и на двете страни.

ИЗВОДИ

Крайт на първия програмен период от приложението на ПРСР е подходящо време за равносметка и поуки за следващия програмен период. Настоящото проучване дава обстойна и реалистична картина на състоянието и предизвикателствата пред сектор *Овощарство*. Хронологично са анализирани политиките в сектора: предприсъединителна, национална и първи програмен период на ПРСР (2007–2013 г.). Обобщени са ефектите върху плодотворното производство. Установи се, че прилаганите политики не са постигнали желаните ефекти и не са довели до преодоляване на структурните дисбаланси в българското земеделие и създаване на конкурентоспособни овощарски стопанства. Затова в новия програмен период сектор „Плодове и зеленчуци“ е сред проириететните, което означава, че той ще има предимство пред останалите сектори при кандидатстване по мерките по новата ПРСР. Това може да бъде стимул за производители от други отрасли на земеделието да започнат да се занимават с градинарство. Настоящото изследване ни позволява да очертаем следните основни направления, по които институции, експерти и производители трябва да продължат да работят:

1. Въвеждане на електронно кандидатстване за подпомагане, което да намали административната тежест и да улесни работата на производители и администрация. Това ще увеличи прозрачността и ще съдейства за изграждане на доверие – проблем, който изведохме като основен.

2. Ползите от кооперирането се осъзнават от по-голямата част от фермерите и доверието отново е ключовият фактор това да се случи. Опитите за обединяване на производителите е необходимо да продължат.

3. Необходимо е да има постоянен натиск от всички заинтересовани страни за преодоляване на нередните практики.

4. Подобряване на пазарната инфраструктура чрез създаване на модерни тържища на производители и фермерски пазари за скъсяване на пътя на доставка от фермата до крайния потребител и постигане на по-справедливи цени за производителите.

REFERENCES

- MZH (2014). Agraren доклад.
- EK, 2010. Godishen доклад za programa SAPARD za 2009 g.
- Zhivondov, A., V. Manolova, Z. Rankova, V. Bozhkova, V. Dzhuvinov, K. Kumanov, S. Masheva, M. Mihov, G. Antonova, E. Nacheva, G. Pevicharova, D. Kostova, N. Koteva, L. Krasteva, Ts. Georgiev, D. Strelkova, S. Vitkova, S. Bachvarova, A. Rusenov, S. Tsoneva, K. Lambrev, A. Bozhinova*, 2008. Strategia za razvitiie na ovoshtarstvoto i zelenchukoproizvodstvoto v Bulgaria za perioda 2009–2013 g., MZH, ISBN 978-954-8045-16-2, s. 80.
- Manolova, V., I. Penov*, 2014. Drebnite i srednite zemedelski stopanstva v ovoshtarstvoto. Agrarni nauki, Godina VI, Broy 15, s. 91–100.
- Manolova, V., I. Penov*, 2014. Predizvikatelstvata pred ovoshtarstvoto predstoyat. Zemedelie plyus, 2 (257)/2014, 3-9.
- Manolova V., I. Penov, K. Kolev, A. Zhivondov, M. Gospodinova, Z. Rankova, S. Gandev, S. Popov i M. Nikolova*, 2013. Predizvikatelstva i ochakvania na proizvoditelite na plodove – rezultati ot izsledovateliski proekt. Selskostopanska nauka, 46 (№ 2) 2013, 15-24.
- Penov, I., V. Manolova*, 2013. Dostap na zemedelskite proizvoditeli ot sektor plodove do investitsionno podpomagane. Ikonomika i upravlenie na selskoto stopanstvo, 58, №4, 47-57.
- Penov, I., V. Manolova*, 2015. Agrarnata politika v ovoshtarstvoto – vazpriyatiyata na zemedelskite proizvoditeli za efektite na razlichnite instrumenti. Agrarni nauki, pod pechat.
- Tekushta otsenka na PRSR 2007-2009 Agrotec SpA, 2010.